

Bokkerijders, Legende of Leugen?

1. Historische achtergrond.

Bezoekadres:
Thermencomplex
Coriovallumstraat 9
Heerlen

Postadres:
Postbus 1
6400 AA Heerlen

t +31 (0) 45 560 44 01
f +31 (0) 45 560 45 79
e info@rijckheydt.nl
i www.rijckheydt.nl

Inhoud.

- 1. Inleiding.**
- 2. Een korte inleiding op de geschiedenis.**
- 3. De schepenbank Heerlen.**
  - Het instituut.**
  - De rechtspraak.**
- 4. De bokkenrijders.**
  - Periodisering.**
  - De overvallen.**
  - De verdachten.**
  - De theorieën.**
- 5. Verklarende woordenlijst.**

Inleiding.

In de nacht van 19 op 20 april 1762 drong een groot aantal personen het panhuis te Wijnandsrade binnen. Sommigen van de mannen hadden hun gezicht zwart gemaakt, terwijl anderen een doek voor hun gezicht gebonden hadden. Zij spraken hoogduits tegen elkaar en één van hen werd aangesproken met kapitein. De eigenaar van het panhuis, Hendrik Ritzen werd hardhandig met zijn gezicht op de grond geduwd en kon daardoor zijn overvallers niet herkennen. Hendrik werd geslagen en mishandeld, net als de andere bewoners van het huis. De enige die gespaard werd van mishandelingen was het dienstmeisje.

De buit was aanzienlijk en bedroeg 1500 gulden.

Hendrik had een van de overvallers aan zijn stem herkend, zoals hij op 5 februari tegenover de rechtbank verklaarde. Hij herkende een man genaamde Andries Gorné, die woonachtig was te Heerlen, aan de Linden, zoon van de oude vroedvrouw, getrouwd met een "vreemd vrouwmens waarvan de zussen ook vroedvrouw" waren.

11 jaar later, gedurende het gehele jaar 1773 werden door de schepenbank van Heerlen 56 mensen schuldig bevonden van deelname aan onder meer bovenstaande overval.

16 mensen werden verbannen, 4 werden geradbraakt en er werden op de Heesberg gedurende het gehele jaar 37 mensen aan de galg gehangen. Vooral dinsdag 15 juni 1773 moest een drukke dag zijn geweest voor de stadsbeul, er werden toen op één dag 7 mensen opgehangen.

In de Limburgse volksverhalen zijn niet alleen weerwolven, witte wijven en ronddolende spoken een vast thema, ook de tot de verbeelding sprekende Bokkenrijders uit de 18e eeuw zijn een vast thema. De mysterieuze dievenbende vormt de inspiratiebron voor toneelschrijvers, striptekenaars en romanschrijvers. Ook binnen de historische wereld is de toentertijd aanwezige misdaad op het Limburgse platteland een nimmer aflatende bron voor theorieën en speculaties.

Om een beeld te krijgen hoe de legende tot stand is gekomen en wat er is voorgevallen, heeft Rijkheyt deze reader samengesteld. Deze bestaat uit een introductie op de geschiedenis over de Bokkenrijders en biedt een handvest voor de leerlingen om te komen tot een profielwerkstuk. Tevens is er een reader beschikbaar met een bloemlezing uit verschillende artikelen over de Bokkenrijders. Deze reader is te downloaden op de site www.rijkheyt.nl.

Een korte inleiding in de geschiedenis van Limburg

Landen van Overmaas.

De huidige provincie Limburg bestond in de 18^e eeuw niet uit het grondgebied zoals dat op dit moment het geval is. Dit gedeelte van Nederland was van oudsher een lappendeken van verschillende nationaliteiten en ministaatjes. Het grootste gedeelte van het huidige Zuid-Limburg werd gevormd door de Landen van Overmaas. Dit was een oude staatkundige instelling daterend uit de Late Middeleeuwen.

Nederland en België bestond in de Vroege Middeleeuwen uit een groot aantal graafschappen en hertogdommen. Rond 1500 waren al deze graafschappen en hertogdommen in de hand van één familie, de Bourgondiërs. Aangezien deze titels erfelijk waren gingen deze over op een andere familie, de Habsburgers. In 1515 werd Karel de Vijfde de erfgenaam van al deze graafschappen en werd hiermee in één klap graaf en hertog van vrijwel al deze afzonderlijke graafschappen en hertogdommen.

Zo ook van de Landen van Overmaas, die in principe bestond uit drie landen. Het land van Valkenburg, het land van 's Hertogenrade en het land van Dalhem.

Ze werden gezamenlijk de landen van Overmaas genoemd omdat ze ten opzichte van Brussel, vanwaar uit Karel de Grote regeerde, 'over de rivier de Maas' lagen.

De heerschappij van de Habsburgers over de "Nederlandse" graafschappen kwam halverwege de 16^e

Generaliteitslanden waren landen die weliswaar de Staten-Generaal als landsheer hadden doch geen vertegenwoordiging naar diezelfde Staten-Generaal mochten afvaardigen. De Generaliteitslanden waren door de Republiek veroverde gebieden die in veel mindere mate zelfbestuur en zelfbeschikking hadden ten opzicht van de andere Nederlandse gewesten. Zij behielden wel, voor zover mogelijk, de bestuurs- en rechtsinstellingen die voor de verovering ook reeds golden.

eeuw aan het wankelen. In 1568 brak de 80-jarige oorlog uit tussen Spanje en de Nederlandse gewesten, mede veroorzaakt door de strenge geloofsvervolgingen.

In 1632 werd de stad Maastricht door Frederik Hendrik van Oranje veroverd. Hiermee werd de basis gelegd voor de toevoeging van de Landen van Overmaas aan de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden.

In 1648 kwam een einde aan de 80-jarige oorlog tussen de Republiek en Spanje door het tekenen van de Vrede van Munster. In die vrede werd bepaald dat betwiste gebieden op een later tijdstip verdeeld zouden worden. Een van die betwiste landen waren de Landen van Overmaas.

Pas in 1661 werden de landen van Overmaas tussen de 2 partijen verdeeld.

Alle drie de afzonderlijke landen werden verdeeld in een Spaans en een Staats gedeelte. Het Staats

gedeelte werd aangemerkt als Generaliteitsland. In het begin van 18^e eeuw, rond 1715 gingen de Spaanse gedeeltes van deze 3 afzonderlijke landen over in Oostenrijkse handen. De Staatse gebieden bleven bij deze machtswisseling overwegend in handen van de Staten-Generaal, ook wel Staats genoemd. Alhoewel er in de loop van de 18^e eeuw nog kleine grenswijzigingen waren bleven de Staatse Generaliteitslanden overwegend Staats en de Oostenrijkse Landen van Overmaas bleven Oostenrijks totdat de Fransen in 1794 Limburg veroverden.

Tussen 1701 en 1713 woedde op het Europese continent de Spaanse Succesie oorlog. Het was een strijd van de Duitse Habsburgers, gesteund door Engeland en de Republiek tegen de Franse Koning Lodewijk XIV samen met Spanje. Inzet: De Spaanse erfenis die uit o.a. de Zuidelijke Nederlanden bestond (België). De strijd werd beslecht in het voordeel van de Duitse Habsburgers en zo kwamen de Spaanse Landen van Overmaas in handen van de Oostenrijkse Maximiliaan van Habsburg.

Het Staatse gedeelte van de Landen van Overmaas, waar het grootste gedeelte van Heerlen ook onder viel en waar wij ons hier in deze reader op zullen richten, is dus sinds 1661 'Nederland' grondgebied . De schepenbank Heerlen viel dus onder het Land van Valkenburg en dat Land van Valkenburg bestond weer uit verschillende schepenbanken. Rond het gebied van Heerlen, het oostelijk gedeelte dus van het land van Valkenburg, vormde Heerlen de hoofdbank en de daarom heen liggende andere banken waren voor wat betreft de rechtspraak onderhavig aan Heerlen en werden daarom onderbanken genoemd. In 1661 werden deze onderbanken waar ook Hoensbroek onder viel, aan Spanje toegewezen. En zo kwam het dat de schepenbank van Heerlen voor het grootste gedeelte werd omringd door vreemde mogendheden, gebieden waar een andere munt gold, een andere bestuur, andere wetten en andere rechtspraak.

Schepenbank Heerlen in de 18^e eeuw.

- Schepenbank Heerlen, behoorde tot Staatse Landen van Overmaas.
- Staatse Landen van Overmaas.
- Oostenrijkse landen van Overmaas

© Rijckheyt, centrum voor regionale geschiedenis.

Bronnen.

Boeken:

Geschiedenis van Limburg, deel 1 en 2. J. Venner, 2000.
Handboek voor de geschiedenis van Limburg, P.J.H. Ubachs, 2000.
2000 Jaar Heerlen, M.M.J. Put en M. van Dijk, 1998.
Kleine Atlas voor de geschiedenis van beide Limburgen, LGOG, 1989.

Artikelen:

Bestuurders en functionarissen van de Landen van Overmaas, H. Garritzen. In: Land van Herle 2, 2001, blz 49 e.v.
Het instituut der Hofvaart, bij de Heerlense Onderbanken, L.v.Hommerich, Jaarboek Land van Herle 1950 – 1960, pag 175 – 179.

De schepenbank Heerlen.

Het Instituut.

Het begrip schepenbank duidt twee begrippen aan. Het is zowel de benaming van het grondgebied als de instelling.

De instelling schepenbank bestond uit een aantal functionarissen, de schout, 7 schepenen, een secretaris en een gerechtsbode.

In een schepenbank was de schout de plaatsvervanger van de landsheer en niet alleen maar officier van justitie zoals in sommige boeken en artikelen wordt beweerd.

De schout voerde in naam van de landsheer de verordeningen en wetten uit. Hij was daarnaast ook nog de voorzitter van het college, bevoegd tot het opsporen en aanklagen van verdachten en hij zorgde ook voor de uitvoering van deze straffen.

In de praktijk liet de schout zich op zijn beurt weer vaak vervangen door een vice-schout die het feitelijke werk deed.

De schepenen, in het geval van Heerlen, 7 in totaal, werden officieel aangesteld door de landsheer, de Staten-Generaal. In de praktijk werden zij echter voorgedragen door de voogd van het Land van Valkenburg (de vertegenwoordiger van de Staten - Generaal voor bestuurlijke aangelegenheden voor het Land van Valkenburg). De schepenen waren altijd afkomstig uit de bank waar zij werden aangesteld.

Zij voerden het administratieve bestuur uit over het gebied en oefenden de rechtspraak uit.

De schepenen waren hierin de oordeelvinders, die het vonnis, uitgesproken door de schout, voorbereidden.

In hun bijeenkomsten zat de schout op een stoel geflankeerd door de schepenen die op een bank zaten.

In een schepenbank werden verschillende vormen van recht gesproken, te weten de civiele, de criminele en de voluntaire rechtspraak. De Criminele rechtspraak was onderverdeeld in hoge en lage jurisdictie. Al naar gelang de grootte en de positie van de schepenbank konden de schout en schepenen deze vormen van rechtspraak al dan niet tot hun bevoegdheden rekenen. Grosso modo kan gezegd worden, hoe kleiner de bank, hoe kleiner de bevoegdheden van de schepenbank.

In een graafschap waar een graaf (de landsheer) in titel recht sprak en wetten uitvaardigde, liet hij zich in deze activiteiten uiteraard vertegenwoordigen. De reden hiertoe was praktisch, de graaf kon uiteraard niet bij alle zittingen aanwezig zijn.

Naarmate bestuur en rechtspraak gecompliceerder werden, voornamelijk veroorzaakt door de schaalvergroting, nam de mate van vertegenwoordiging toe. (Vrijwel alle 'Nederlandse' en 'Belgische' graafschappen en hertogdommen gingen deel uitmaken van één 'land', doordat de graaf c.q. hertog één persoon werd)

Tijdens de lokale Staten bijeenkomsten liet de graaf (Die naast graaf ook hertog was en eind van de 16e eeuw ook Koning van Spanje) zich vertegenwoordigen door een stedehouder of stadhouder. Hiervoor gebruikte de graaf vertrouwelingen, edelmannen van wie hij op aan kon. Echter na de 80-jarige oorlog was de feitelijke landsheer, de koning van Spanje als graaf van Holland, Zeeland, Gelderland, en Friesland afgezet.

De periode 1648-1795, wordt gekenmerkt door het zoeken naar een balans. Enerzijds wilde de Staten van de verschillende gewesten zelf de rol van Landsheer op zich nemen en aan de andere kant benoemden zij de voormalige stadhouder, voortkomend uit de familie van de Oranjes als een soort van Landsheer. Dit dualisme komt het mooist tot uiting in de twee stadhouderloze tijdperken, waarin de ene golfbeweging de ander opvolgt.

Voor de Landen van Overmaas betekende dit dus dat na 1661 een gedeelte in handen kwam van de Staten-Generaal c.q. de Stadhouder. Het andere gedeelte van de Landen van Overmaas werden aan de Koning van Spanje toebedeeld in zijn onveranderde hoedanigheid als Hertog van Brabant. We spreken vanaf 1661 dan ook over de Spaanse Landen van Overmaas en de Staatse Landen van Overmaas.

Op het niveau van een Staatse schepenbank (Heerlen) werd dus in feite de Staten-Generaal c.q. de Stadhouder vertegenwoordigd door de schout.

De hoofdbank Heerlen was bevoegd tot civiele, criminele (zowel hoge en lage) rechtspraak en uiteraard de volontaire rechtspraak.

Jacob Derk Carel, baron van Heeckeren, was schout van 1756 tot 1794. Hij was een Gelders edelman die het ambt van schout gekocht had en de feitelijke taken liet uitvoeren door een luitenant-schout ook wel vice-schout genoemd. De inkomsten uit het ambt van schout, bestaande uit een klein salaris, presentiegelden, uitbaten van privileges en een bepaalde percentage van boetes en verbeurdverklaringen gingen naar de schout. De schout betaalde hiermee het loon van de vice-schout, die dus eigenlijk het werk deed, en hield de rest zelf.

Vanaf 1661, bij de verdeling van de landen van Overmaas, werd de bevoegdheid tot hoge rechtspraak overgedragen aan het Land van Valkenburg en de vertegenwoordiger van de Staten-Generaal aldaar. De processen werden niet meer te Heerlen gehouden, maar te Valkenburg. De schepenen van Heerlen behielden overigens hierbij wel hun recht om

het oordeel te vormen en kwamen voor het proces over naar Valkenburg.

In tegenstelling tot de bevoegdheden van de schepenen die wel binnen de bank Heerlen bleven werden de bevoegdheden van de schout wel gedeeltelijk afgestaan aan het Land van Valkenburg. Op het gebied van de criminele rechtspraak werd de Drossaard de vertegenwoordiger van de Staten - Generaal. Op het gebied van civiele en bestuurlijke aangelegenheden was dit de Voogd.

De drossaard bekrachtigde een doodvonnis, uitgesproken door de schepenen, door het witte stokje, symbool van zijn bevoegdheid, te breken.

De rest van de bevoegdheden, de civiele, de lage criminele en de volontaire rechtspraak, bleven in zijn geheel tot de bevoegdheid van de schepenbank Heerlen behoren.

Om alle rechtswesties te behandelen kwamen de schepenen elke 14 dagen bij elkaar.

Het voogdgeding:

3 maal per jaar kwam het schepengerecht van Heerlen bijeen, direct na Driekoningen (6 januari), Pasen (wisselend van jaar tot jaar) en na St. Jan (24 juni). De schout zat deze zittingen voor, waar uit alle Heerlense gezinnen één persoon aanwezig moest zijn. Op deze voogdgedingen werden algemene mededelingen gedaan en zaken behandeld zoals het onderhoud aan de wegen. De Heerlense inwoners waren verplicht "alle misusen ende forfeyten streckende tegen 't gemeyn beste ende benemende de ruste van onse ondersaeten" aan het geding voor te leggen.

In vroege akten (de oudst bekende van Nederland dateert uit de 10^e eeuw) tot ver in de 16^e eeuw werd de datum van een dag vastgesteld aan de hand van kerkelijke hoogtijdagen en niet zozeer op basis van de huidige kalenderindeling. Een datering werd dan genoteerd als een bepaalde weekdag voor of na een bepaalde feestdag. Zo zou je 26 juni 1421 in een akte kunnen tegenkomen als "...de manendages na Sint Joannes Daghe". Als de dag vóór een kerkelijke feestdag plaats vond, dan werd de toevoeging avond aan de feestdag toegevoegd. Hier komt het begrip Sinterklaasavond vandaan. Alhoewel de verjaardag van Sinterklaas door vrijwel geheel Nederland wordt geplaats op 5 december is de eigenlijke St. Nicolaas-dag op 6 december. Sinterklaasavond betekent namelijk niets anders dan 'de dag voor St.Nicolaasdag'. Naast de heiligenkalender bestaan er nog talloze andere dateringsvormen die we kunnen tegenkomen in oude archiefstukken. De tak van wetenschap die zich o.a. bezighoudt met het omrekenen van dergelijke kalenders naar de huidige tijdsrekening (die we de Gregoriaanse kalender noemen naar Paus Gregorius) noemen we chronologie.

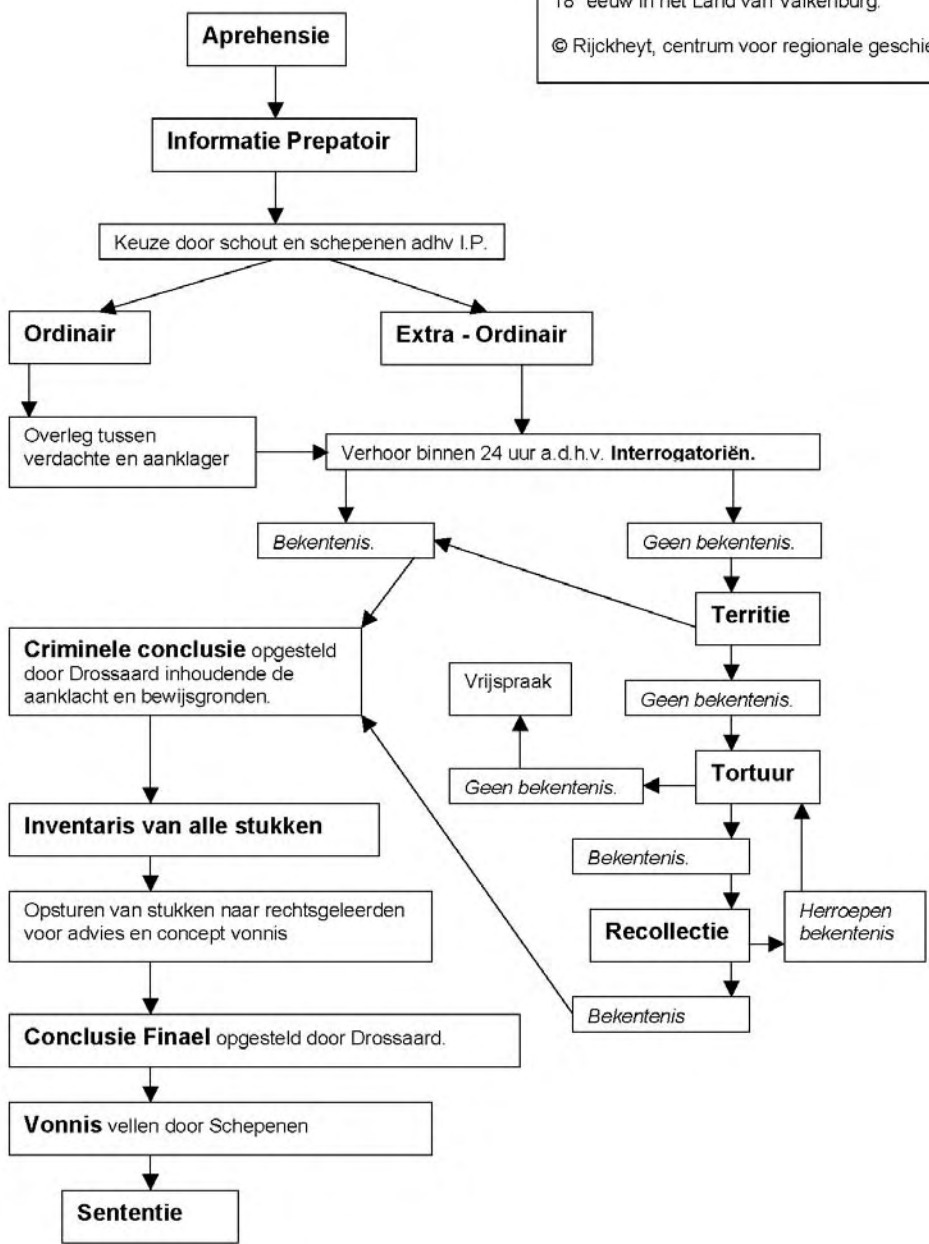

De rechtspraak.

Hoge jurisdictie.

Onder deze vorm van rechtspraak wordt verstaan het berechten van zware misdrijven, waarbij als ultieme straf de doodstraf gevonnist mocht worden. Wanneer er een misdrijf was gepleegd, vroeg de schout (drossaard vanaf 1661) aan de schepenen op voorhand om eventuele daders op te mogen pakken. Na arrestatie werd de klacht ingediend door de schout, nu in de rol van openbaar aanklager en een voorlopig onderzoek volgde. Vervolgens kwam eventueel een onderzoek ter plekke, de zogenaamde visitatie. Daarna werd de beklagde verhoord en indien er geen bekentenis volgde mocht er in bepaalde gevallen marteling worden toegepast. Indien de verdachte bekende onder tortuur moest hij dit later zonder tortuur (vrij van pijn) herhalen. Echter als de verdachte zijn onder tortuur afgelegde bekentenis herriep, dan werd de verdachte wederom naar de pijnbank geleid. Beroep op een uitgesproken vonnis was niet mogelijk, het vonnis werd na de uitspraak meestal binnen 24 uur uitgevoerd.

Schematisch overzicht van rechtsprocedure in de 18^e eeuw in het Land van Valkenburg.
© Rijkshuyt, centrum voor regionale geschiedenis.

Schematisch overzicht van rechtsgang bij strafrechtzaken.

Lage jurisdictie:

Onder deze vorm van rechtspraak wordt verstaan het berechten van overtredingen die met boetes werden gevonnist.

Net als in de hoge jurisdictie werd hier de aanklacht (namens de Staten Generaal) ingediend door de schout (vanaf 1662 de Voogd), het vonnis werd voorbereid (gevormd) door de schepenen.

Tot de delicten die tot deze categorie behoorden, vielen bijvoorbeeld:

- het verwekken van onwettige kinderen.
- het negeren van (overheids)orders.

Civiele rechtspraak:

Civiele rechtspraak richt zich op geschillen tussen particulieren onderling. (In tegenstelling tot criminele rechtsgang waarin de 'overheid' altijd de aanklager is.)

Ook bij de civiele rechtspraak werd een onderscheid gemaakt in de grootte van de zaak, lees de hoogte van de eis. Als de eis van de aanklager de 25 Maastrichtse gulden niet te boven ging, dan velde de schout het vonnis. Dit gebeurde om de kosten van het proces, die verhaald werden op de veroordeelde, niet te hoog op te laten lopen. De feitelijke procesgang van de civiele vonnissen stond niet precies vast en een proces kon dan ook heel lang duren, in sommige gevallen jaren.

Voluntaire rechtspraak:

Onder deze vorm van rechtspraak valt in principe het opmaken van wettelijke akten, waarbij een afspraak tussen 2 partijen rechtsgeldig wordt gemaakt. Als voorbeelden kunnen genoemd worden; het verkopen van onroerend goed, voogdaanstelling voor minderjarigen, het opmaken van testamenten en de verdeling van nalatenschappen. We zien hier dat deze vorm van rechtspraak min of meer valt onder wat wij tegenwoordig bij de notaris regelen. Overigens kwam toen, in tegenstelling tot de rest van Nederland, in Limburg de notaris al in zwang en zien we dat zaken aangaande de voluntaire rechtspraak in de 18^e eeuw steeds meer bij de notaris werden geregeld en niet meer bij de schepenbank.

Bronnen.

Boeken:

Geschiedenis van Limburg, deel 1 en 2. J. Venner, 2000.

Handboek voor de geschiedenis van Limburg, P.J.H. Ubachs, 2000.

2000 Jaar Heerlen, M.M.J. Put en M. van Dijk, 1998.

Voorlopige Inventaris van het archief van de schepenbank Heerlen, J. van der Meij en H. Severens, 1985

De Bokkerijders, A. Blok, 1991.

Artikelen:

Bestuurders en functionarissen van de Landen van Overmaas, H. Garritzen. In: Land van Herle 2, 2001, blz 49 e.v.

4. De bokkenrijders.

Periodisering.

De gehele periode waarin de legende der Bokkenrijders is gesitueerd loopt van 1730 tot 1774. De meeste auteurs delen deze gehele periode in drie misdaadgolven.

1. 1730 - 1742
2. 1749 - 1750
3. 1751 - 1774

Deze periodisering is niet alleen gebaseerd op tijd. De drie periodes zijn ook van elkaar te onderscheiden omdat het 'operatiegebied' van de misdadigers nogal verschillend is. De eerste golf concentreert zich rond het gebied dat wij heden ten dage kennen als de Oostelijke Mijnstreek. De tweede golf onderscheidt zich van de eerste door de rustige periode die er tussen ligt waarin geen overvallen of inbraken plaats vonden. (1742 – 1748). De derde golf onderscheidt zich van de eerste en tweede periode omdat de inbraken en roofovervallen zich ook uitbreiden buiten de Landen van Overmaas.

Er zijn overigens ook auteurs die een theoretisch model hebben opgesteld waarin sprake is van twee golven. Hierbij kunnen gevoeglijk de tweede en derde golf als één beschouwd worden.

1e periode: 1730 – 1742.

Deze periode werd ingeluid met een groot aantal diefstallen uit kerken te Jabeek, Wijnandsrade, Nuth, Beek en Schinveld. Ook in de jaren daarna zou het aantal kerkdiefstallen relatief groot blijven.

Pas 10 jaar later volgt het eerste overheidsoptreden en wel in Hoensbroek. De Staten – Generaal gebieden in datzelfde jaar dat er in de Landen van Overmaas, gepatrouilleerd moet worden om vagebonden, Egyptenaren en zigeuners te weren. (Egyptenaren was een algemene benaming voor 'vreemd' volk).

Pas in 1741 worden de misdaden grimmiger van aard en worden niet langer kerken beroofd van hun waardevolle kelken en kandelaren. Particulieren, vooral de eigenaren van grotere boerderijen, zijn het slachtoffer van overvallen. Er wordt vaak in het holst van de nacht gewerkt en de roof wordt gepleegd terwijl de eigenaren diep slapen. In enkele gevallen worden de huis- en hoeve-eigenaren mishandeld. Juist de combinatie van kerkroof en mishandeling van de mensen heeft in het overwegende katholieke Limburg bijgedragen aan de beeldvorming van de goddeloosheid en gewetenloosheid van deze criminelen. In 1742 geeft de schepenvank te Kerkrade met de arrestatie van Peter Douven het startschot voor het oprollen van de bende. Andere banken waaronder Heerlen, Schinnen, Schaesberg, Merkelbeek en Hoensbroek, volgen al snel. Gedurende de tortuur geven de verdachten al heel snel allerlei de namen door van hun "complicen" (medesamenzweerders). In oktober 1743 neemt ook de Staten-Generaal zich voor om zich te bemoeien met de vervolging, al blijft het maar bij dit voornemen.

Op 22 februari 1745 wordt de laatste bokkenrijder van de eerste golf opgehangen in de bank Ubach. Tegelijkertijd met het beëindigen van de eerste golf verschuift het strijdtoneel van de Oostenrijkse Successie-Oorlogen zich naar de Oostenrijkse Nederlanden en in 1748 en 1749 staan grote delen van Limburg door de inname van Maastricht door de Fransen onder Franse invloed.

2^e periode: 1749 – 1750.

Op het moment dat de laatste Franse legeronderdelen de Staatse en Oostenrijkse gebieden verlaten, begint de tweede golf met een overval te Lutterade (Geleen). Een tweede overval volgt ruim 9 maanden later te Schinnen. Nu reageert de overheid een stuk sneller. Twee maanden na de laatste overval worden de eerste arrestaties verricht die uiteraard een enorme hoeveelheid nieuwe arrestaties ten gevolge hebben.

3^e periode: 1751 – 1774.

Gedurende de justitiële afhandeling van de verdachten van de tweede golf wordt in 1752 te Grevenbicht een zeer hardhandige overval gepleegd op de pastorie waarbij de pastoor het leven laat.

In de periode 1755 – 1770 worden ongeveer 20 gewelddadige overvallen gepleegd waarbij vooral het jaar 1770 eruit springt met 5 inbraken. Overigens zijn deze 5 inbraken niet gepaard gegaan met geweld, sterker nog de bewoners van de panden zijn niet eens gewekt.

In 1771 wordt Joseph Keyser gearresteerd op verdenking van diefstal van een paard. Bij zijn verhoor en vooral tijdens het gebruik van de pijnbank, bekent Keyser een groot aantal inbraken en hij noemt een groot aantal namen van medeplichtigen. In de jaren daarna worden zo in totaal ongeveer 288 verdachten voor de verschillende schepenbanken geleid.

De Overvallen.

De overvallen worden in de Limburgse legendes en literatuur als afschrikwekkend, goddeloos en mensonterend omschreven en de benedeleden als moordenaars en duivelaanbidders afgeschilderd. Een nadere bestudering van de daadwerkelijk gepleegde inbraken en overvallen geven toch een ietwat genuanceerder beeld. Er zijn in totaal 65 overvallen en inbraken gepleegd. Van die 65 overvallen kunnen er 14 als inbraken in kerken en 28 als inbraken in particuliere huizen worden aangemerkt. In beide gevallen werden eventuele bewoners van desbetreffende panden niet gewekt. Dus van 65 overvallen/inbraken was 65% kwalificeerbaar als een 'gewone' inbraak. Overigens mag daar aan toegevoegd worden dat een inbraak in een kerk uiteraard in het overwegende katholieke Limburg als godslastering werd beschouwd.

De overige 23 inbraken gingen wel gepaard met het nodige geweld. Het overgrote gedeelte van dit geweld werd gebruikt om de slachtoffers onder druk hun waardevolle spullen aan te laten wijzen.

Een paar voorbeelden genomen uit 'Corpus Delicti'

De nacht van 1 op 2 augustus 1742.

De herberg annex tolhuis te Zweibrüggen van de weduwe Anne Sypekotten is het doelwit van een gewelddadige overval. Eén of meer overvallers dringen via een ladder de zolder binnen en openen de voordeur voor de rest van de benedeleden.

Om te weten te komen waar de weduwe haar geld en kostbaar goed verborgen hield werden haar benen met zwavel ingesmeerd en gebrand. Op de pijnbank verklaart Peter Ponts hierover *"..zijn gezellen (..) de luidens aldaar gebonden, mishandeld en gekneveld hebben, gelijk hij dan naderhand in huis gekomen zijnde, gezien heeft, en dat die vrouw aan haar onderlijf deerlijk verbrand was, en dat zulks was geschied met werk en sulferachtig materiaal, welk geweld zijn complices gebruikt hadden om de vrouw te doen bekennen en aanwijzen waar haar geld en goed was."*

De buit bestond uit geld, koperwerk, kleding en linnengoed en werd, volgens de verdachten, verdeeld in de 'peerdtscuyle' in het Mariënbergerbos, waar men ook voor de overval bijeengekomen was.

De nacht van 22 op 23 augustus 1756.

Het woonhuis annex winkel van Peter Walraven in Maasband wordt overvallen. Maasband is een gehucht gelegen aan de rechter Maasoever ten westen van Stein en vallende onder de gelijknamige vrije rijksheerlijkheid. Walraven was zelf schepen te Leuth, dat aan de andere kant van de Maas lag.

De inwoners van de boerderij werden mishandeld en de buit bestond uit zilverwerk, sieraden, kleding en allerlei winkelwaren

De Verdachten.

Zoals eerder reeds vermeld werden er tussen 1730 en 1773 in Zuid-Limburg ongeveer 65 diefstallen en overvallen gepleegd. Het aantal verdachten c.q. veroordeelden liep in de honderden. S.J.P. Sleinada, een van de eerste auteurs die over de bokkenrijders verhaalt, meldt in 1779 een totaal van 1030 benedeleden. A. Blok heeft het in 1992 over 650 benedeleden. De meeste diefstallen, althans zo blijkt uit de processtukken, zouden gepleegd zijn met 50 of soms wel 150 benedeleden. En dat terwijl de opbrengst in sommige gevallen niet meer bedroeg dan een paard of een brouwketel of, in een ander geval, 4 zakken meel.

Volgens het onderzoek van A. Blok, die een studie heeft gedaan naar de achtergrond van de veroordeelden, waren de veroordeelden voornamelijk afkomstig uit een beroepsgroep die op de laagste trede van de sociale ladder stonden. Het waren voor een groot deel vilders, ookwel afdoeners of koudslachters genoemd. Tot hun taak behoorde het afmaken van zieke dieren, gestorven dieren te villen en kadavers op te ruimen. Ze fungeerden tevens als assistenten van de scherprechter en hadden in die hoedanigheid ook de taak lijken van veroordeelden te transporten of onder de galg te begraven.

Blok toont tevens aan dat er tussen de vilders onderling nauwe familiale banden bestonden. Op zich is dat uiteraard ook niet zo verwonderlijk. Juist door het lage aanzien dat deze beroepsgroep genoot, was het uitermate lastig om huwelijkskandidaten in andere beroepsgroepen te vinden. De vilders vormden de kern der veroordeelden in de eerste golf.

In de tweede en derde golf werd het grootste gedeelte van de veroordeelden gevormd door dagloners en wevers. Dagloner was een zeer veelvuldig voorkomend 'beroep' in de 18^e en 19^e eeuw. Het waren mensen die hun arbeid van dag tot dag verhuurden. Aan het eind van de dag ontvingen zij hun loon, en de volgende dag werkten ze wellicht bij een ander bedrijf. Deze bedrijvigheid beperkte zich voornamelijk tot de landbouwsector en de mensen hadden vaak alleen werk in de zaai- en oogstseizoenen. De andere beroepsgroep, de wevers, stonden ook al vrij laag op de sociale ladder. Volgens Blok bestond er geen beroepsgroep die zo laag op de sociale ladder stond, dan de vilders. Zij werden daadwerkelijk als uitschot beschouwd, dat buiten de maatschappij stond.

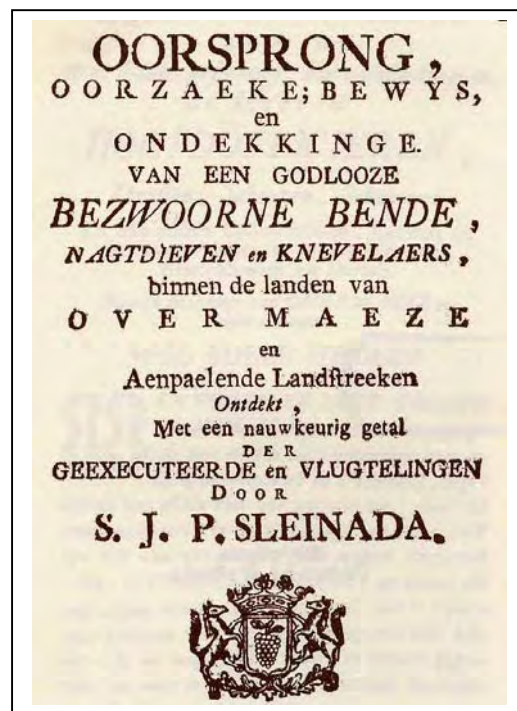
De theorieën.

Het eerste boek over de 'gruweldaden' van de bokkenrijders verscheen al drie jaar nadat de laatste bokkenrijders waren opgehangen. De complete titel van het boek luidt "Oorsprong, Oorzaeke, Bewys en ontdekkinge van een Godlooze Bezwoorne Bende, Nagtdieven en Knevelaers, binnen de landen van Overmaeze". De auteur van het boek noemt zichzelf S.J.P. Sleinada, wat een pseudoniem blijkt te zijn voor A. Daniels pastoor te Schaesberg.

Deze pastoor heeft een groot gedeelte van de veroordeelden persoonlijk gekend en wat opvalt in zijn geschrift is dat hij de bendeleden benoemt zoals wij heden ten dage onze verdachten en veroordeelden benoemen, enkel de voornaam en slechts de eerste letter van de achternaam.

Het eerste boekwerk dat gebruik maakt van de procesdossiers is het werk van Dr. W. Gierlichs, en draagt de pretentieuze titel "De Geschiedenis der Bokkerijders in 't voormalige land van 's Hertogenrade". Gierlichs is de eerste die breekt met de anonimiserings-traditie, hij vermeldt de bokkenrijders met voor en achternaam in zijn werk.

De rest van de publicaties die in de jaren daarna verschijnen zijn talrijk. In het tweede gedeelte van deze reader tref je kopieën aan van gedeeltes van dergelijke publicaties. Waar alle boeken pretenderen een waarheidsgetrouwe weergave te geven van de voorgevallen feiten, lopen de verklaringen van het hoe, waarom en hoeveel toch sterk uiteen.

Rechtstermen: Verklarende woordenlijst.

Terminologie, rechtstermen voorkomend in de archiefstukken.

Decreet van apprehensie	Verzoek van de schout gericht aan de schepenen om verdachten aan te houden.
Confessie buiten pijn en banden	De herhaalde verklaring na toegepaste tortuur.
Corpus Delicti	Op schrift gestelde verklaring van het voorgevallene door slachtoffers of getuigen verteld.
Decreet	Wettelijke verordening
Dispositie	Beschikking
Drossaard	Vertegenwoordiger van de Staten-Generaal in het Land van Valkenburg voor de Criminele rechtspraak.
Extra-Ordinarie Genachting	rechtszitting der schepenen ter afhandeling van spoedeisende rechtszaken.
Fourneren	Inleveren van alle stukken tbv vellen vonnis.
Interrogatie.	De ondervraging van de verdachte
Observatis Observantis	Alles Welbeschouwd.
Ordinaire Genachting	de 2 wekelijkse rechtszitting der schepenen ter afhandeling van de rechtszaken.
Redigeren	Samenbrengen, verzamelen.
Reprocheren	Wraken
Responsive	Antwoord, antwoorden
Rol	Agenda van rechtbank bevattende opsomming van de te behandelen zaken.
Schepen	Vertegenwoordigers van de inwoners van een schepensbank
Schepensbank	Gebied met een eigen bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheid, voorloper van de gemeente en de rechtbank in één.
Scherp verhoor/ Scherp Examen	De ondervraging van de verdachte met gebruik van tortuur.
Schout	Vertegenwoordiger van de Staten-Generaal in een schepensbank .
Sententie	De rechterlijke uitspraak, vonnis.
Territie	Het tonen van de martelwerktuigen aan de verdachte voorafgaand aan de tortuur. Veelal 24 uur voordat de daadwerkelijke marteling plaats vond.
Tortuur	Marteling
Voogd	Vertegenwoordiger van de Staten-Generaal in het land van Valkenburg voor bestuurlijke aangelegenheden en civiele rechtspraak.

Zie ook:

- Practisyns Woordenboekje of verzameling van meest allede woorden in de rechtskunde gebruikelijk: ingeleid door J.E. Ennik en P. Brood, Groningen, 1988.
- Glossarium van verouderde rechtstermen. Karel Stallaert. Leiden, 1890.